

PREDMET I METOD GRAĐANSKOG PRAVA*

Analiza predmeta i metoda pravnog regulisanja kao kriterijuma za razlikovanje pojedinih grana prava, predstavlja vrlo značajno pitanje, kako s teoretskog, tako i sa praktičnog stanovišta. Od njegovog pravilnog rešenja zavisi određivanje mesta jedne grane prava u opštem sistemu prava. Posebno određivanje predmeta i metoda građanskog prava ima i vrlo praktični značaj s jedne strane, jer pomaže kod određivanja da li jedan spor spada pred građanske ili privredne sudove ili o njemu rešava administrativni organ, a s druge, ova analiza otkriva tesnu vezu i uzajamno dejstvo između građansko pravnih normi i društvenih odnosa koji sačinjavaju predmet građanskog prava. U teoriji ne postoji saglasnost o tome šta sačinjava predmet pravnog regulisanja, a posebno šta je metod. Vodi se spor da li je za razlikovanje pojedinih grana prava dovoljan jedan kriterijum — predmet pravnog regulisanja ili dva kriterijuma predmet i metod u njihovom jedinstvu. Većina naših i sovjetskih autora kod određivanja kriterijuma za razlikovanje pojedinih grana prava uzimaju zajedno predmet i metod (dr Andrija Gams: Uvod u građansko pravo, Beograd 1961, S. 66; dr Vojislav Spajić: Osnovi građanskog prava, Sarajevo 1957, S. 38; O.S. Ioffe: Sovetskoe graždanskoe pravo, Leningrad 1958, S. 6; Sovetskoe graždanskoe pravo — kolektiv autora, Moskva 1959, S. 14).

Kada govorimo o predmetu građanskog prava ili neke druge grane prava, pod tim podrazumevamo koje društvene odnose reguliše data grana prava. Kada govorimo o metodu radi se o tome kako je društveni odnos regulisan, način na koji je regulisan. Karakterisanje jedne grane prava, uključujući i građansko, samo pomoću predmeta i njegove sadržine nedovoljno je. Ovakav postupak doveo bi do toga da bi u pravnom sistemu imali onoliko posebnih grana prava koliko postoji vrsta društvenih odnosa. „Prema predmetu regulisanja mogle bi se stvoriti mnogobrojne grane prava... tako što se predmet kao karakteristika za klasifikaciju može cepati do beskonačnosti.”¹

Pitanje o predmetu i metodu pravnog regulisanja, shodno marksističko lenjinističkoj teoriji, treba rešavati u vezi sa postavkom o uzajamnom dejstvu objektivnog i subjektivnog faktora u društvenom razvoju. Pravo je uvek subjektivni faktor društvenog razvoja, ali se sistem prava ne može poistovetiti sa ekonomskom strukturom društva, mada ono bazira na toj strukturi. Građansko pravo na određeni način odražava faktičke, društvene odnose koji čine bazu. Autori koji smatraju predmet pravnog regulisanja kao jedini kriterijum

* Pristupno predavanje održano oktobra 1962. godine na Pravno-ekonomskom fakultetu u Nišu.

¹ M. D. Šargorodskij i O.S. Ioffe: O sisteme sovjetskogo prava, „Sovetskoe gosudarstvo i pravo”, 1957, 6, str. 104.

za razlikovanje pojedinih grana prava, u suštini odriču značenje neposrednog sadržaja prava i njegove forme, a takođe i svojstvene specifične pravne puteve dejstva na društvene odnose različitih vrsta pravnih normi (poznato je na primer da se građansko pravo za regulisanje imovinskih odnosa mahom služi dispozitivnim pravnim normama, dok naprimer administrativno pravo koristi imperativne norme — subjekti u građansko-pravnom odnosu su ravnopravni, u administrativno-pravnom se nalaze u položaju nadređenosti i podređenosti). Dosadašnja izlaganja spadaju više u oblast opšte teorije, ali su vrlo važna za razumevanje daljeg izlaganja. Pre nego što pređemo na dalju analizu isključivo predmeta i metoda građanskog prava, potrebno je da konstatujemo da pravno regulisanje uvek zavisi od karaktera društvenih odnosa koji podležu njegovom dejstvu, i da se svaka grana prava karakteriše ne samo predmetom, već i metodom koji je uslovljen samim predmetom regulisanja i njegova je funkcija.

Koji su to društveni odnosi koje reguliše građansko pravo? Tom pitanju u našoj teoriji posvetio je najviše pažnje prof. dr Andrija Gams. Po njegovom mišljenju „Građansko pravo reguliše robnonovčane odnose. Građansko pravo prvenstveno reguliše samu robnu razmenu kao i razmenu usluga, tj. radne snage koja je ekonomski, naročito u kapitalizmu, takođe roba. No građansko pravo reguliše ne samo razmenu nego i druge pojave koje su uslovljene ekvivalentnom robnom razmenom. Ono reguliše ne samo dinamiku već i statiku robno novčanih odnosa: prisvajanje robe kao i korišćenje njome van prisvajanja. Određuje za tim okvire i uslove prisvajanja i razmene robe, položaj i svojstva nosilaca te razmene a prvenstveno lica, subjekte (pojedince i grupe ljudi) koji su u centru tog prisvajanja i razmene, koja vrše prisvajanje, korišćenje, razmenu i uopšte raspolaganje robom²”.

Robnonovčani odnosi su karakteristični za određeni pravni sistem u kome se proizvodi roba, tj. takvo ekonomsko dobro koje nije namenjeno za neposrednu potrošnju proizvođača, nego za razmenu. Ta razmena se obavlja putem novca, koji je u suštini naročita vrsta robe. Ovi odnosi su najtipičniji za kapitalizam, ali se susreću i u robovlasničkom poretku, u kasnom periodu feudalizma. Oni postoje i u socijalizmu, naravno u posebnom vidu.

Ljudi ne mogu da razmenjuju stvari u robnom prometu a da ne priznaju jedan drugoga vlasnikom stvari koje razmenjuju, nezavisno od toga da li je to priznato zakonom ili ne. Karakterišući uslove robne razmene (iz čega se vidi i veza građanskog prava sa robnonovčanim odnosima) Marks kaže: „Robe ne mogu ići same na tržište niti se same razmenjivati... Da bi ove stvari doveli u uzajamni odnos kao robe, moraju se njihovi čuvari držati jedan prema drugom kao lica čija volja obitava u tim stvarima...” Zato Marks dalje ističe da držaoci robe „... moraju jedan drugog priznati kao privatne vlasnike. Ovaj pravni odnos čiji je oblik ugovor — pa bio ovaj oblik zakonski razvijen ili ne, jeste odnos volja u kome se ogleda ekonomski odnos. Ovom pravnom odnosu ili odnosu volja daje sadržinu sam ekonomski odnos”. („Kapital tom. I, str. 47—48).

Navedeni Marksov stav ne sme se razumeti u tom smislu da pri svakom aktu razmene između držaoca roba se iznova vrši uzajamni psihološki akt priznanja za privatne vlasnike, već u smislu, da se takvo priznanje prećutno pretpostavlja nezavisno od toga, da li je sposobno konkretno lice za izjavu volje. Marks ukazuje na to, da lica u aktu razmene postoje jedno za drugo samo kao predstavnici roba, tj. kao čuvari roba i da su „... karakterne eko-

² Dr A. Gams: Uvod u građansko pravo, Beograd 1961, str. 62—63.

nomske maske lica — samo otelotvorenje ekonomskih odnosa, u svojstvu nosilaca koji stoje jedan naspram drugog". Marks smatra akt razmene, zasnovan na uzajamnom prećutnom priznanju svakog od učesnika za vlasnika stvari koje se razmenjuju, za pravni odnos odnosno ako želimo da ga još dalje i bliže odredimo za građansko pravni odnos.

Pored robnonovčanih odnosa koji su nesumnjivo glavni predmet građanskog prava, u građansko pravo spada još, prema prof. Gamsu, nasledno pravo, koje je na granici ličnog i imovinskog prava, pošto reguliše prenos ekonomskih dobara za slučaj smrti, vodeći pri tome računa o porodičnim vezama. Porodično pravo je van građanskog prava i ne predstavlja njegov predmet, baš zbog karaktera odnosa koje reguliše. Statusna prava ulaze samo delom u predmet građanskog prava „ukoliko određuje subjekte, nosioce robnih odnosa i robnonovčanog prometa". Lična prava su po ovoj koncepciji izuzetno uneta u građansko pravo „samo utoliko ukoliko se njegov predmet može izraziti ekonomskim ekvivalentom". Na primer za uvređenu čast, za pretrpljeni strah ili bol postoji novčana, imovinska naknada (moralna šteta). Moralna šteta zato što se izriče u novcu i što je mahom izriču građanski sudovi po pravilima o naknadi štete za građansko-pravne delikte, najbliža je građanskom pravu. Sličnost u metodi regulisanja kod ličnih prava, doprinosi po mišljenju prof. Gamsa da jedna oblast ličnih prava ulazi u građansko pravo. Nije ništa novo, da je kod društvenih pojava vrlo teško naći oštre granice i tipične razlike. „Čak u zoologiji i drugim prirodnim pojavama postoje prelazni oblici; koliko li ih ima u društvenim pojavama, koje su mnogo komplikovanije nego prirodne i gde su kretanja mnogo složenija i isprepletanija. Pogrešno je uzeti da građansko pravo mehanički odražava robne odnose. I tu imamo razne stupnjeve. Obligaciono pravo, naročito pravni poslovi, neposrednije održavaju robni promet, nego, naprimer, stvarno ili statusno pravo. Ali i u pravnim poslovima robni odnosi se preobražavaju pomoću pravnih kategorija, kauze i imovine u pravne odnose. Stoga čak ni tu se ne traži u svakom slučaju ekvivalentnost razmene kao naprimer, kod poklona (kauza kao tzv. negativni imovinski efekat). Ipak, tu se jasnije primećuje funkcionalnost pravnog odnosa s ekonomskim odnosom, nego, naprimer, kod pojma subjekta, iako je i tu nesumnjiva"³.

Koncepcija prof. A. Gamsa da su predmet građanskog prava robnonovčani odnosi, koju je on dosledno sproveo u svojim udžbenicima i člancima, u poslednje vreme nailazi na potvrdu i kod sovjetskih autora, koji su dugo vremena pod uticajem Staljina priznavali postojanje robnonovčanih odnosa samo u sferi razmene predmeta lične potrošnje. Za taj period, sa manjim ili većim niansama, važila je sledeća definicija koju je 1939. godine postavio Višinski: „Sovjetskim socijalističkim građanskim pravom označavamo sistem normi donetih od države za regulisanje imovinskih odnosa između građana, između građana i državnih i društvenih institucija, preduzeća i organizacija kao i između samih državnih institucija, preduzeća i organizacija, ukoliko ovi odnosi nisu regulisani administrativnim putem". Sovjetska pravna nauka sve do nedavno uopšte nije davala odgovor na pitanje šta su to imovinski odnosi? Nedostojalo je karakterisanje ovih odnosa, ukoliko je bilo i govora o tome, to su uopšteni stavovi u udžbenicima da norme građanskog prava regulišu imovinske odnose i neke neimovinske odnose, a zatim se ukazivalo da u osnovi socijalističkih odnosa leže socijalistička i lična svojina.

³ Dr A. Gams: Diskusija o nekim problemima iz građanskog prava, „Arhiv za pravne i društvene nauke", 1960, 3-4: str. 299.

Poznati sovjetski autor Genkin u jednom svom članku objavljenom 1955. godine u časopisu „Sovetskoe gosudarstvo i pravo“ ističe da su „predmet sovjetskog građanskog prava imovinski odnosi u sferi robnonovčanog prometa, koji se zasnivaju na načelima ekvivalentnosti i svojinski odnosi u vezi sa robnonovčanim prometom“⁴.

Ističući dva momenta — imovinske odnose u sferi robnonovčanog prometa i karakteristiku njihovog regulisanja — ekvivalentnost (što je inače jedna od bitnih odlika robnonovčanog prometa) — autor je jasno podvukao da su najvažniji imovinski odnosi koji čine predmet građanskog prava — robnonovčani odnosi.

I drugi sovjetski autori smatraju da su predmet građanskog prava uglavnom imovinski odnosi, ali se razlikuju u definisanju samog pojma imovinskog odnosa. Ioffe u svom udžbeniku građanskog prava iz 1958. godine podrazumeva pod imovinskim odnosima, razlikujući ih od svih drugih društvenih odnosa, onu vrstu odnosa koji imaju određenu ekonomsku vrednost. „Predmet sovjetskog građanskog prava čine socijalistički imovinski odnosi vrednosnog karaktera (imuščečestvenije otkošenija stoimostnogo haraktera), a takođe sa njima povezani lični neimovinski odnosi. Ti odnosi se regulišu građansko-pravnim normama po načelima pravne jednakosti njihovih subjekata“⁵. Uviđajući da osnovnu vrstu odnosa uključenih u sferu delovanja građanskog prava predstavljaju robnonovčani odnosi (iako ih autor tako ne naziva), Ioffe konstatuje da se „vrednosni odnosi ne mogu drukčije ni regulisati nego na načelima jednakosti“. Zato je i specifičnost građanskopravnog metoda ravnopravnost stranaka.

Ioffe upotrebljava dosta nepreciznu terminologiju. Teško se može govoriti o tome da društveni odnosi imaju ekonomsku vrednost. Sami po sebi društveni odnosi tj. odnosi između ljudi, ne podležu ekonomskoj oceni. Može se reći da oni nastaju i razvijaju se povodom ekonomskih vrednosti (tj. roba).

Vrlo usko shvatanje predmeta građanskog prava ima S. F. Kečekijan, po kome građansko pravo reguliše samo odnose vezane za sferu prometa. Iz ovako date definicije iz građanskog prava bi ispao čitav niz odnosa, najpre svojinski odnosi u meri u kojoj oni regulišu prisvajanje stvari (robe) kao i njeno korišćenje van prisvajanja.

U najnovijem udžbeniku građanskog prava od 1959. napisanog od strane kolektiva autora sa Moskovskog univerziteta predmet građanskog prava su imovinski odnosi i lični neimovinski odnosi povezani sa imovinskim odnosima (odnosi u vezi sa pravom na ime, čast, dostojanstvo građana, autorstvo na književnim, umetničkim i naučnim delima kao i pronalascima). Imovinski odnosi se karakterišu „kao voljni odnosi u kojima nalaze svoj izraz proizvodni odnosi u društvenom životu kao odnosi između lica povodom pripadanja ili prelaska imovinskih dobara“⁶.

Razrađujući pojam imovinskih odnosa, pao predmet građanskog prava, Bratus konstatuje da ovi odnosi obuhvataju svojinske odnose, ali da se ne iscrpljuju samo u njima. To su voljni odnosi, povezani sa raznim formama korišćenja objekata svojine. Oni obuhvataju ne samo odgovarajuće forme svojine kao osnova datog načina proizvodnje (u njegovoj statici), nego i dinamiku.

⁴ D.M. Genkin: Predmet sovjetskog građanskog prava, „Sovetskoe gosudarstvo i pravo“, 1955, 1, s. 106.

⁵ O.S. Ioffe: Sovetskoe građanskoe pravo, Lenjingrad, 1958, S. 11.

⁶ „Sovetskoe građanskoe pravo, Gosjurizdat, Moskva, 1959, S. 7.

Imovinski odnosi obuhvataju proces raspodele sredstava proizvodnje i rezultata rada, proces razmene, ekonomski promet.⁷ Međutim, ovako široko dat pojam imovinskih odnosa, sužen je od strane istog autora. „Predmet sovjetskog građanskog prava čine ne svi imovinski odnosi, već samo oni koji su povezani sa korišćenjem robnonovčanih formi“... „to su po pravilu uzajamno ekvivalentni odnosi; pravni izražaj toga predstavlja ravnopravnost stranaka u odnosu.“⁸

Poslednju kariku u lancu sovjetskih shvatanja, koja jasno zaokružuje sliku o predmetu građanskog prava — da su to robnonovčani odnosi — predstavljaju nedavno doneti (8. decembra 1961.) Osnovi građanskog zakonodavstva SSSR-a i saveznih republika (stupio na snagu 1. maja 1962. godine). U preambuli Osnova građanskog zakonodavstva ukazano je na krug odnosa koji se regulišu građanskim zakonodavstvom. To su imovinski odnosi, uslovljeni korišćenjem robnonovčane forme i lični neimovinski odnosi povezani sa njima.

1. BURŽOASKA SHVATANJA O PREDMETU GRAĐANSKOG PRAVA

Građanskopravna doktrina u buržoaskim zemljama ne daje naučni, egzaktni pojam predmeta građanskog prava. Ukoliko se i upušta u definisanje predmeta, to su najčešće površne, opservacije kojima je za cilj prikriivanje društvenih odnosa na kojima počiva građanskopravno regulisanje. Najčešće se u ovakvim izlaganjima ističu dva obeležja predmeta građanskog prava: 1. da je ono pravo koje reguliše odnose pojedinca kao pojedinca i da je privatno nasuprot javnom pravu. U poznatom udžbeniku građanskog prava od Enneccerus-a data je sledeća definicija: „Građansko pravo je privatno pravo. Privatno pravo reguliše pravni položaj pojedinaca, tj. privatnih pravnih subjekata i njihovih zajednica (društava) kao takvih, zatim njihove pravne odnose sa drugim subjektima koji su sa njima izjednačeni, tj. nesubjekata koji su nadređeni ili subjekata koji istupaju kao nosioci suverene vlasti. Ono je pojmovno suprotno javnom pravu i razlikuje se od njega — pošto javno pravo reguliše pravne odnose javno pravnih zajednica (države, opštine, crkve) kao takvih između sebe i odnose prema njihovim članovima. U javnom pravu vlada, ukoliko se radi o odnosu zajednica prema njihovim članovima, načelo nadređenosti i podređenosti ili načelo zaštite i staranja; u privatnom pravu važi načelo jednakosti.“⁹ Gledište o predmetu građanskog prava po kome ono obuhvata odnose pojedinih građana koji su načelno jednaki i ravnopravni u tim odnosima jako je rasprostranjeno i zastupano. „Privatno pravo (nasuprot javnom pravu) reguliše odnose pojedinih pravnih subjekata kao pojedinaca po načelu jednakosti. Privatno pravo je pravo ma kog pojedinca, to je pravo odnosa sopstvene moći.“¹⁰

Razgraničavajući privatno pravo od javnog prava isti autor naglašava: „njegovi propisi (propisi privatnog prava — primedba naša) služe opštem dobru zajednice, u kome oni pojedincu određuju zaštićenu sferu vlasti, unutar koje on može slobodno da razvija svoju ličnost. Zadatak i doprinos privatnog prava sastoji se u garancijama o obrazovanju i razvijanju slobodne ličnosti.“¹¹

⁷ S.N. Bratus: Imuščestvennie i organizacionnije otnošenija i ih pravovoe regulirovanie v. SSSR, Voprosy obščej teorii sovetskogo prava, Moskva, 1960, str. 86.

⁸ Bratus: Vážnij etap v. razvitii sovetskogo graždanskogo zakonodatelstva, „Sovetskoe gosudarstvo i pravo“, 1962, 2, s. 5—6.

⁹ Enneccerus—Kipp — Wolf; Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts, Allgemeiner Teil — 15. izdanje, Tübingen 1959, s. 1.

¹⁰ Lehmann: Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuches 7. izdanje, Berlin 1952, s. 1.

¹¹ Lehmann, op. cit., s. 2.

Nasuprot nemačkoj buržoaskoj pravnoj doktrini, francuska pravna teorija ni u najboljim udžbenicima uopšte ne obrađuje predmet građanskog prava. Razlozi za ovakav stav su potpuno identični.

Iz definicija građanskog prava koje smo naveli, proizilazi da se buržoaska pravna teorija uopšte ne interesuje niti istražuje društvene odnose koje privatno pravo reguliše. Ona samo konstatuje da su to odnosi između pojedinaca kao pojedinaca. Iz tih izlaganja se ne uočava da se tu radi o imovinskim odnosima u sferi robnog prometa i sa njim povezanim svojinskim odnosima tj. produkcionim odnosima. Na taj način se poriče klasni karakter građanskog prava, prelazi se preko činjenice da je njegova funkcija u buržoaskim državama da obezbedi i osigura nesmetanu realizaciju viška vrednosti. Takvo definisanje je pokušaj da se putem izmudrovanih konstrukcija, putem maski, sakriju stvarni, realni društveni odnosi, na kojima je građansko pravo samo nadgradnja, uslovljena i određena njihovim karakteristikama. Postoji još jedan razlog zašto buržoaska teorija pitanje predmeta građanskog prava malo raspravlja. Građansko pravo u ovim zemljama je heterogeno: ono obuhvata i imovinsko, i lično, i porodično pravo. U takvoj situaciji kad ne postoji jedinstven predmet regulisanja, i pored sličnosti u metodu regulisanja, vrlo je teško govoriti o predmetu ove discipline.

2. Metod građanskog prava

Kao što smo istakli građansko pravo se razlikuje od drugih grana prava ne samo po krugu društvenih odnosa koje reguliše (predmet građanskog prava), već i po tome kako i na koji način reguliše te odnose. Metod pravnog regulisanja uključuje u sebe forme i načine pomoću kojih pravo vrši svoj uticaj na karakter i sadržaj društvenih odnosa koje reguliše. Svaka grana prava ima svoj sopstveni metod regulisanja i specifičnosti građanskopravnog metoda regulisanja društvenih odnosa sastoje se u sledećem:

1. Građansko pravo stavlja lica — učesnike u jednom građanskopravnom odnosu u jednak položaj. Uzajamni odnosi subjekata su regulisani po načelu jednakosti stranaka i ravnopravnosti njihovih volja. Naprimer u jednom ugovoru o kupoprodaji i prodavac i kupac su potpuno ravnopravni (bez obzira na to ko se pojavljuje kao stranka — preduzeće, državni organ ili privatno lice) i njihove volje su takođe ravnopravne. Položaj stranaka u ugovoru je koordiniran. To nije na primer slučaj kada se radi o plaćanju poreza. Građani — poreski obveznici su dužni da plaćaju porez nadležnom finansijskom organu državne uprave, srazmerno svojim dohocima. Subjekti ovakvog odnosa — na jednoj strani državni organ, na drugoj građanin — nalaze se u odnosu nadređenosti i podređenosti. Takav odnos je administrativnopravni odnos. Administrativno pravo deluje na odnose koje reguliše metodom zapovesti i zato se administrativno-pravni odnosi zasnivaju kao odnosi nadređenosti i podređenosti.

Postavlja se pitanje po čemu se građansko pravo koristi pri regulisanju metodom jednakosti stranaka i ravnopravnosti njihovih volja, a ne nekim drugim metodom? Da li je to u zavisnosti od proizvoljne volje zakonodavca ili je taj metod uslovljen objektivnim društvenim odnosima koje reguliše građansko pravo. Ne može se na jednak način obrađivati čelik i staklo.

Korišćenje jednog određenog metoda zavisi od karaktera društvenih odnosa, koje obuhvata data grana prava. Građansko pravo reguliše robnonovčane

odnose a „između čuvara robe ne postoji druga veza sem do ut des: dajem da daš. Svestrana sloboda. Potpuna jednakost. Republika“.¹²

2. Druga odlika metoda građanskog prava proizilazi iz karaktera radnji koje preduzimaju subjekti u građansko-pravnom odnosu tj. njihova slobodna inicijativa u pogledu nastanka građansko-pravnog odnosa. Ova slobodna inicijativa stranaka ima dva aspekta: slobodu da izaberu partnera sa kim će stupiti u odnos i njihova sloboda, kada su zasnovali odnos, da sami putem sporazuma odrede uslove pod kojima će se vršiti njihova uzajamna prava i obaveze. Volja stranaka u građansko-pravnom odnosu je zakon za stranke. Ova slobodna inicijativa koja je tipična za građansko pravo pri zasnivanju i uobličanju pravnih odnosa zove se u buržoaskoj teoriji „autonomijom volja“.

Od načela autonomije volja ima izuzetaka u građanskom pravu. Ne nastaju svi građansko pravni odnosi na osnovu slobodne inicijative stranaka. Ponekad zakon određuje uslove, nezavisno od volje stranaka za nastanak građansko pravnih obaveza (obaveza iz građanskog delikta, iz neosnovanog obogaćenja). U poslednje vreme, usled sve većih zahvata države u privredi (pojava karakteristična za moderni kapitalizam) sve više se sužava slobodna autonomija volja stranaka, tako da neki građansko pravni odnosi bivaju pogođeni u pogledu slobode stranaka da izaberu svog partnera, ili što je država odredila uslove pod kojima će se zasnovani građansko-pravni odnos regulisati (slučaj kod tzv. tipskih ugovora).

3. Za građansko-pravni metod regulisanja karakteristične su takođe specifične forme delovanja na lice koje povredi građanska prava i obaveze. Krivično pravo za izvršeno krivično delo deluje na izvršiočevu ličnost primenom kazne. Administrativno pravo za povredu administrativnog propisa — naprimera ako neko prekrši administrativnu obavezu o prijavi boravka ili ne izvadi ličnu kartu — takođe primenjuje kaznu na prekršioca administrativnog propisa, koja pogađa ličnost prekršioca (ova kazna je blaža i kvalitetno drukčija od krivične kazne). U građanskom pravu postoji samo imovinska odgovornost lica za povredu tuđeg prava. Građansko-pravna imovinska odgovornost izražava se bilo u uspostavljanju imovinskog stanja lica čije je pravo povređeno (povraćaj stvari sopstvenika iz tuđe državine), bilo putem naknade imovinske štete koju je štetnik prouzrokovao, bilo imovinskom naknadom ugovorne kazne za povredu neispunjenja obaveze. Građansko pravna sankcija je uvek imovinska i pogađa imovinsku masu lica (krug dobara koja mu pripadaju) — za razliku od krivičnopravne ili administrativne sankcije koja uvek pogađa ličnost izvršiooca. Ponekad i u administrativnom pravu izrečena kazna može biti imovinska (izražena u novcu), međutim, i takva imovinska kazna se razlikuje od imovinske sankcije u građanskom pravu. Građanskopravna sankcija ima uvek za cilj ne samo određeno dejstvo na imovinu lica koje je povredilo građansko-pravnu obavezu već i naknadu štete koja je pričinjena oštećenom licu. Administrativna imovinska sankcija izriče se u korist države, građanska imovinska sankcija se izriče u korist lica kome je šteta pričinjena. Građanskopravna sankcija ima za cilj uspostavu imovinske ravnoteže među učesnicima u građansko-pravnom odnosu.

4. Jedna od najvažnijih i najbitnijih karakteristika građansko-pravnog metoda regulisanja, koju ne srećemo u ostalim granama prava je prometljivost građanskih prava. Građanska prava su prava prometa. Tu karakteristiku

¹² Renner: Socijalna funkcija pravnih instituta, Beograd 1960, str. 68.

građansko-pravnog metoda isticao je kod' nas naročito profesor Gams. Sve ostale karakteristike se manje više sreću i kod drugih autora (kod sovjetskih u poslednje vreme jednakost stranaka, autonomija volja i imovinska sankcija). Prometljivost znači da su ta prava u prometu i da ih subjekti, nosioci prava mogu prenositi putem sporazuma jedni na druge. Vlasnik stvari može preneti na drugoga svojinu ili samo jedno od svojinskih ovlašćenja (naprimer zaloga). „Promet prava postoji samo u građanskom pravu. U administrativnom pravu naprimer nema tog prometa. I tamo su određena prava i dužnosti nekog administrativnog organa, ali ta prava i dužnosti zakon tačno vezuje za taj organ. Taj krug prava i dužnosti su njegova nadležnost. Viši organ može da delegira nešto iz svoje nadležnosti na niži organ, to međutim nije promet prava to je samo delegacija nadležnosti. Viši organ nema slobodu u izboru, na koga će i kako pravo da prenese (ako i ima izvesnu slobodu — tzv. diskrecionu vlast, i ona je zakonom konkretno određena).“¹³

Neke karakteristike građanskopravnog metoda regulisanja susrećemo u izvesnoj meri i u drugim granama prava. Na primer, imovinska sankcija se primenjuje i u oblasti administrativnog i krivičnog prava (novčana kazna), jednakost stranaka i ravnopravnost njihovih volja postoji u bračnom pravu kao posledica jednakosti muškarca i žene. Zato samo sve četiri karakteristike građanskopravnog regulisanja, kumulativno, u njihovoj ukupnosti i jedinstvenosti daju mogućnost za razlikovanje građanskopravnog regulisanja od drugih metoda regulisanja društvenih odnosa.

3. Lična prava kao predmet građanskog prava

Već dugo vremena pravna doktrina i praksa razmatra i bavi se problemom ličnih prava i njihovim mestom u sistemu građanskog prava. Mnogi teoretičari negiraju da predmet građanskog prava čine lična prava, ili ukoliko ih uvršćuju čine to samo izuzetno (prof. Gams: ... „lično pravo pak, kao što ćemo kasnije videti samo delimično, i u suštini izuzetno ulazi u građansko pravo — samo utoliko ukoliko se njegov predmet može izraziti ekonomskim ekvivalentom“ — Uvod u građansko pravo, 1961, str. 63). Međutim, danas većina autora, kako onih u buržoaskim zemljama, tako i u socijalističkim je pristalica shvatanja da su i lična neimovinska prava (pravo na ime, čast, privatnu sferu, telesni integritet, pravo autorstva itd.) predmet građanskog prava. Čovekova ličnost po vrednosti treba da uživa veću zaštitu od njegove imovine koja je inače dobro zaštićena, ne samo u građanskom, već i u administrativnom i krivičnom pravu. Švajcarski građanski zakonik od 1907. je prvi predvideo opštu formulu za građansko-pravnu zaštitu ličnih prava u članu 28: „ko bude povređen na protivpravan način u svojim ličnim odnosima, može tužiti na uklanjanje povrede.“

U nedavno donetim osnovama građanskog zakonodavstva SSSR-a (8. oktobra 1961) našla je posebno mesto zaštita ličnih prava građana naročito časti i dostojanstva (član 7). Ne možemo detaljnije na ovom mestu da govorimo o ličnim pravima pošto će o tome biti kasnije više reči, ali ćemo pokušati da objasnimo zbog čega i njih treba uvrstiti u predmet građanskog prava — pored imovinskih prava.

Odgovor na ovo pitanje može se dobiti ako se pravi razlika između pravnog regulisanja i pravne zaštite. Mada sam pojam pravnog regulisanja

¹³ Dr A. Gams: Uvod u građansko pravo, Beograd 1961, str. 67.

u svom širem smislu obuhvata i pravnu zaštitu. Ali nema sumnje, na primer, da krivično pravo štiti imovinske odnose, mada ih ne reguliše. Isto tako građansko pravo može davati građansko-pravnu zaštitu odnosima koje ono ne reguliše.

Kad smo govorili o metodu građanskog prava, istakli smo da je on funkcija predmeta, da njega određuje struktura društvenih odnosa — robnonovčanih odnosa koje ono reguliše. Iz te strukture proizašle su i četiri navedene odlike građansko-pravnog metoda: jednakost stranaka, autonomija volje, imovinska sankcija i prometljivost. Videli smo da je za građansko-pravnu odgovornost, za razliku od krivične i administrativne, karakteristično uspostavljanje predašnjeg stanja pre povrede, odnosno postizanje imovinske ravnoteže između oštećenog i štetnika. Taj isti metod primenjuje se i kod zaštite ličnih prava. Samo utoliko ukoliko se kod zaštite ličnih prava radi o uspostavljanju predašnjeg stanja, lična prava dobijaju građansko-pravnu zaštitu. Ovdje se ustvari ogleda obratni uticaj metoda građanskog prava na njegov predmet. Metod građanskog prava određen je njegovim osnovnim predmetom — robnonovčanim odnosima. Ali nastavši, taj metod je postao podesean i za regulisanje neimovinskih ličnih odnosa. U vezi sa tim se i objašnjava mogućnost njegovog korišćenja i za zaštitu ličnih prava. Metod je u svom povratnom dejstvu proširio predmet građanskog prava, tako da ono obuhvata ne samo robnonovčane odnose već i lične neimovinske odnose u datim okvirima.

Dr Dragoljub Stojanović
doc. Právno-ekonomskog fakulteta
u Nišu

S u m m a r y

THE SUBJECT AND METHOD OF CIVIL LAW

For distinction of several branches of law, the author sets out from a criterion of subject and method. Under subject he understands the social relations which are regulated by a given branch of law, and under method the way in which those relations are regulated. By setting out from the supposition formulated in the Yugoslav legal doctrine by professor Gams, that the subject of the civil law is constituted by the commodities-monetary relations, the author shows that this conception is becoming predominant even in the Soviet theory and recent legislation (In the Principles of the USSR Legislation of December 8th, 1961).

By trying to extend the subject of the civil law — by the personal rights, which in the opinion of the author belong to the civil law system, the author makes distinction between legal regulation and legal protection, although the notion itself of legal regulation in its broader sense includes also the legal protection. But, it is known for instance that the criminal law protects the property relations, though it does not regulate them. Likewise, the civil law, too, may afford civil law protection to relations that it does not regulate. A characteristic of the civil law liability, differently from the criminal and the administrative liability, is the restitutio in integrum, respectively the getting of a property balance between the injured party and the wrongdoer. The same method is applied also to the protection of personal rights. But, only as far as the restitutio in integrum is concerned, the

personal rights enjoy the civil law protection. Here in fact is experienced an inverted influence of the civil law method on its subject. The civil law method is determined by its fundamental subject — the commodities-monetary relations. But once ensued, this method has become suitable also for regulating of non property personal relations. In connection therewith, the author explains the possibility of its use also for the protection of personal rights. The method in its reversed action extended the civil law subject, so that it includes not only the commodities-monetary relations, but the personal non property relations, too, in given limits.